

Ewelina Kamińska

Rzeźba ceramiczna Stanisława Zagajewskiego (1927-2008)

Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu 5, 182-185

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewelina Kamińska

(Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu)

Rzeźba ceramiczna Stanisława Zagajewskiego (1927-2008), Zbiory Sztuki Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, ul. Zamcza 10/12

*Talent to jest rzecz wielka, to jest tajemnica,
to jest wielka siła w człowieku. Talent jest
jak dzikie zwierzę. Artysta prawdziwy równa
się z dzikim zwierzęciem¹.*

Zanim omówię niezwykłą wystawę poświęconą pracom rzeźbiarskim Stanisława Zagajewskiego, którą można oglądać w Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, ul. Zamcza 10/12, warto kilka słów powiedzieć o jej bohaterze. Zagajewski urodził się około 1927 roku, a zmarł w 2008 roku we Włocławku. Dostęp do informacji, które związane byłyby z wczesnym dzieciństwem artysty, niestety jest niemożliwy. Pierwsze udokumentowane zdarzenie z życia artysty datuje się na rok 1929. W tymże roku pozostawiono go, jako dwuletniego chłopca, w wiklinowym koszyku wyłożonym papierem, na progu kościoła p.w. św. Barbary w Warszawie. Został odnaleziony i przygarnięty przez siostry zakonne. Stworzono mu metrykę z fikcyjną datą urodzin (Warszawa, 27 września 1927) i danymi – imieniem, nazwiskiem, imionami rodziców. Dzieciństwo spędził w zakonnych zakładach opiekuńczych w Ciechocinku (Zgromadzenie Zakonne Sióstr Rodziny Maryi) i Grabiu pod Toruniem.

Po wojnie rozpoczął naukę w szkole budowlanej w Warszawie. Ostatecznie Zagajewski nie ukończył żadnej szkoły. Utrzymywał się z różnego typu prac dorywczych w rolach kucharza, ogrodnika, introligatora, krawca, był także stróżem nocnym i konwojentem². Zatrudnił się również przy odbudowie Warszawy jako sztukator. Szybko został zwolniony, gdyż nadawał rzeźbom własny styl i dolepił różne, typowe – jak się później okaże – dla własnej twórczości elementy, takie jak ptaszki czy kwiatki³. Wykonywał sztukaterie na warszawskiej Starówce, pracował przy budowie MDM-u w Warszawie i Trasie W-Z.

1 Jedna z maksym Stanisława Zagajewskiego, zamieszczona wraz z wizerunkiem artysty na fotografii, który jest elementem wystawy stałej: *Rzeźba ceramiczna Stanisława Zagajewskiego (1927-2008)*, Zbiory Sztuki Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, ul. Zamcza 10/12.

2 Audycja o twórczości, życiu, żonach i natchnieniu Stanisława Zagajewskiego, w wywiadzie z Anną Jachniną, data pierwszej emisji: 1960-01-01, radio PIK, <https://archiwum.radiopik.pl/service.go?action=details&show.Record.id=81595> (data dostępu: 1.03.2014).

3 <http://ninateka.pl/film/sztuka-ludowa-i-naiwna-stanislaw-zagajewski> (data dostępu: 14.03.2014).

Od 1963 roku artysta na stałe związał się z Włocławkiem⁴. Twórczością oraz losem artysty zainteresował się profesor Aleksander Jackowski (historyk sztuki i etnolog). Dzięki jego staraniom oraz wsparciu, Zagajewski otrzymał we włocławskim oddziale Cepelii pracę. Zaoferowane stanowisko nie odpowiadało jednak artyście, ponieważ nie potrafił, a przede wszystkim nie chciał kopiować identycznych figurek kogucików i ptaszków, według określonego, typowego dla Cepelii, wzoru. Pomimo to właśnie ten odtwórczy czas znacząco wpłynął na jego dalszą twórczość i rozwój artystyczny, gdyż nauczył się wypalać glinę – podstawowy i w dużej mierze jedyny materiał, z którego lepił i rzeźbił. Z czasem od władz miasta Włocławka otrzymał miejsce na pracownię, gdzie do końca żył i tworzył. Jego prace wystawiano m.in. w Musée L'Art Brut w Lozannie, w Zachęcie na wystawie pt. *Od Nikiфора do Głowackiej* czy na ekspozycji *L'art et dechirure* w Rouen. Prace Zagajewskiego mają także w swojej kolekcji m.in. muzea etnograficzne w Warszawie i w Toruniu oraz Collection de L'art Brut w Lozannie. W Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej znajduje się jedyna na kraju stała ekspozycja prac artysty⁵.

Stanisław Zagajewski jest niewątpliwie jednym z najciekawszych polskich twórców związanych ze sztuką naiwną. Był rzeźbiarzem samoukiem, artystą zaliczanym do nurtu Art Brut, sztuki prymitywnej, surowej, intuicyjnej⁶. Pomimo bolesnych doświadczeń, trudnego i samotnego życia na skraju nędzy, był to człowiek pogodny, szczęśliwy oraz bardzo religijny. Człowiek, dla którego sensem życia stała się glina, pozwalająca tworzyć niesamowite kompozycje, postacie pełne tajemnicy, grozy, bólu, dramatyzmu. Poprzez jego wytwory z gliny możemy wnikać w umysł twórcy, możemy poznać jego wizję świata.

Wystawa stała *Rzeźba ceramiczna Stanisława Zagajewskiego (1927-2008)* prezentuje wybrany, lecz reprezentatywny przekrój twórczości artysty. Włocławska ekspozycja obejmuje część dużej kolekcji rzeźb, gromadzonej w muzeum od 1966 roku. Znajdują się na niej trzy typy obiektów: kompozycje ceramiczne, nazywane przez artystę ołtarzami (8 monumentalnych kompozycji ołtarzowych powstałych w latach 1968-1976), rzeźby wolno stojące, o tematyce religijnej i animalistycznej, oraz przyściennie maski z lat 1964-1990. Niektóre rzeźby zostały pokryte barwnymi szkliwami lub posiadają dekoracyjne elementy florystyczne, wykonane z gliny oraz z tworzywa plastikowego, w tym z zużytych, kolorowych nakrętek.

Po śmierci Stanisława Zagajewskiego wystawa została wzbogacona o fotogramy przedstawiające artystę oraz cytaty z fragmentami jego wypowiedzi, pochodzącymi z różnych okresów. Zwiedzając wystawę, można oglądać na ekranie telewizora filmy prezentujące sylwetkę twórcy podczas misternego procesu kreowania glinianych dzieł, w trakcie których opowiada o sztuce oraz dzieli się przemyśleniami dotyczącymi prywatnego życia, przeszłości, podejścia do religii, do własnej pracy. Film bardzo poruszający, gdyż uświadamia odbiorcy, w jakich opłakanych warunkach artysta żył i tworzył. Najbardziej wzruszającym momentem wydaje się opowieść o zakładach wychowawczych, w których spędził swoje dzieciństwo, i pytanie zadane jednej z zakonnicek: „Siostrzo, powiedz mi szczerą prawdę, tu pod krzyżem, powiedz... skąd ja się wziąłem?”. Te wszystkie elementy: rzeźby, film i fotogramy, stanowią integralne części wystawy.

Każda wykonana przez Zagajewskiego rzeźba, nawet przedstawiająca postać wróbla, jest niepokojąca, może nawet nieco niebezpieczna. Ma w sobie coś dziwnego, coś nieokreślonego. To owe coś na każdego odbiorcę sztuki Zagajewskiego oddziałuje inaczej.

4 <http://www.muzeum.wloclawek.pl/pl/infopage.php?id=8> (data dostępu: 14.03.2014).

5 Zob. *Stanisław Zagajewski*, (oprac.) K. Kotula, P. Nowakowski, G. Budnik, Włocławek 1997.

6 Zob. A. Jackowski, *Sztuka zwana naiwną. Zarys encyklopedyczny twórczości w Polsce*, Warszawa 1995.

Nie ma osoby, która przeszłaby obojętnie obok wypalanych z gliny smoków, wróbelków, masek, serii Chrystusów Frasobliwych, a szczególnie obok tzw. „oltarzy”, stworzonych przez „włocławskiego Nikifora”. Nagromadzenie w jednym miejscu tylu rzeźb, o gąbczasto-chropowatej fakturze, jednych przeraża, drugich zachwyca, pozostawiając długotrwałe wrażenie niepokoju. Wystawionych we Włocławku rzeźb nie można przypisać do obiektów łatwych i przyjemnych w odbiorze. Twórca, poruszając pozornie banalną tematykę, głównie animalistyczną oraz religijną, wprowadza odbiorcę w niejasny, dość apokaliptyczny świat. Uważnie oglądając prace kilka razy, dostrzeże się w nich to, co przy pierwszym spojrzeniu czy oglądaniu pozostało ukryte. Odpowiedni klimat wystawie nadaje oświetlenie, eksponujące walory i charakter twórczości artysty. Podpisy pod rzeźbami zawierają jej nazwę oraz datę powstania dzieła.

Profesor Aleksander Jackowski, w filmie dokumentalnym dotyczącym Zagajewskiego, o dziełach rzeźbiarza wypowiada się w następujący sposób:

Nie wiem czy w naszych czasach jest możliwy ktoś taki jak on, jak Nikifor. Jeżeli się zobaczy jakie są jego wzory, co go inspirowało, to to są tandetne maskotki, gumowe figurki, takie z disneyowskich bajek (...). I z tych koszmaków malutkich on robi te smoki, te wielkie postacie pełne bólu, pełne dramatu. To jest coś, co (...) ożywia tylko jego wyobraźnię, co daje impuls. (...) I na tym polega ta podstawowa różnica pomiędzy taką twórczością a twórczością ludową. Ludowa to jest tradycja. Zagajewski nie ma żadnej tradycji⁷.

Historycy sztuki oraz jej miłośnicy wiele razy o twórczości „włocławskiego Nikifora” wypowiadali się pochlebnie, próbując trafnie ją scharakteryzować oraz określić odczucia i doznania, które towarzyszą oglądaniu dzieł Zagajewskiego. Są one bardzo wartościowe i cenne, lecz nigdy nie będą pełne, nigdy nie oddadzą istoty, mocy tego „czegoś”, co sprawia, że jego twórczość jest fascynująca. Żeby zrozumieć i dowiedzieć się czegokolwiek o rzeźbach Stanisława Zagajewskiego, trzeba je po prostu zobaczyć. Można przywoływać wypowiedzi, cytować samego artystę, mnożyć określenia, ale warto bezpośrednio zapoznać się z tymi rzeźbami.

Literatura

Jackowski Aleksander. *Sztuka zwana naiwną. Zarys encyklopedyczny twórczości w Polsce*, Krupski i S-ka, Warszawa 1995.

Stanisław Zagajewski, (oprac.) J. Bogucki, katalog wystawy Galerii Widza i Artysty w Warszawie, Warszawa 1963.

Liszka Elżbieta. *Stanisław Zagajewski. Rzeźba ceramiczna*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1983.

Budnik Grzegorz. *Stanisław Zagajewski i jego oltarze*, praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Tadeusza Chrzanowskiego, Instytut Historii Sztuki KUL, Lublin 1992.

7 *Stanisław Zagajewski. Portret wybitnego artysty rzeźbiarza zaliczanego do kręgu l'Art Brut*, odc. I serii: Sztuka ludowa i naiwna, Polskie Wydawnictwo Audiowizualne, 2006.

Przerażenie i ukojenie, Państwowa Galeria Sztuki w Płocku, Płock (kwiecień 1993).

Stanisław Zagajewski, (oprac.) K. Kotula, P. Nowakowski, G. Budnik, Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku, Włocławek 1997.

Stanisław Zagajewski – Rzeźba, (oprac.) K. Kotula, K. Cieślak, Studio Wena we Włocławku, Włocławek 2004.

Film

Stanisław Zagajewski – Ars mea, lux mea, reż. Andrzej Papużyński, 1978.

Powołanie czy obłąd, reż. Krzysztof Iwanowski, 1983.

Inny, realizacja Urszula Guźlecka, 1998.

Stanisław Zagajewski. Portret wybitnego artysty rzeźbiarza zaliczanego do kręgu l'Art Brut, odc. I serii: *Sztuka ludowa i naiwna*, Polskie Wydawnictwo Audiowizualne, 2006.

Audycje radiowe

Jachnina Anna. *O twórczości, życiu, żonach i natchnieniu opowiada Stanisław Zagajewski*, radio PIK, data pierwszej emisji: 01.01.1960, <https://archiwum.radiopik.pl/service.go-?action=details&show.Record.id=81595>